

Katsauksia – Översikter

Kenttätutkimusten perinteet Tarton yliopistossa

Aikojen kuluessa Tarton yliopistossa on kehittyneet kaksi kenttätutkimusten suuntaa: tutkimusmatkat Venäjän ja Neuvostoliiton kaukaisiin osiin ja eestiläisten oman maan maantieteellinen tutkimus.

20. joulukuuta 1919 silloinen Tarton yliopiston maantieteen professori Johannes Gabriel Granö kirjoitti ystävälleen J.K.V. Tuomiselle mm. seuraavaa:

Muuten on myöntäminen, että kaupunkimme on varsin sovelias rauhallisen tieteellisen mieltiskelyn työssijaksi. Kun astelen Emajoen rannoilla tai Tuomiomäen kauniissa puistossa, asuvat elävästi silmiäni eteen Tartossa vaeltaneiden suurten tutkijain – v. Baerin, Ledebourin, Helmersenin y.m:n – hahmot, – tutkijain, joiden kengännauhoihin ei tämän professoripolven sopisi puuttua. »Miljö» tarjoaa siis toiminnalle erinäisiä edellytyksiä, ja muistot veivoittavat.

Monista Tarton yliopistossa akateemisen koulutuksen tai oppiarvon saaneista miehistä tuli tunnettuja ja arvostettuja tutkimusmatkailijoita. Siihen vaikuttivat sekä suhteellisesti läheinen sijainti mereen ja silloiseen pääkaupunkiin Pietariin että laajojen tuntemattomien alueiden olemassaolo Venäjällä. Katsotaan nyt tässä muutamaa tutkimusmatkailun isohahmoa.

Kirjoitettiin vuosi 1802. Ikäänkuin Tarton yliopiston kasvattien tutkimusten prologina, lähes samanaikaisesti kuin yliopiston taasavajaiset, alkoi huhtikuun lopussa Benjamin Bergmannin (1772–1856) 15 kuukautta kestänyt matka Kalmukian aavikkoaroille. Pian sen jälkeen (vuosina 1804 ja 1805) ilmestyi Riissä hänen neljäosainen työnsä *Nomadische Streifereien unter den Kalmücken in den Jahren 1802 und 1803*. Bergmannin työtä käytetään nykypäivänäkin. Voin todeta sen Kalmukian historian, filologian ja talouden tutkimuslaitoksessa Elistassa kesänä 1982. Mainittakoon vielä, että vuonna 1816 Bergmannista tuli Tarton yliopiston tohtori.

Granön mainitsemista tutkimusmatkailijoista on maantieteen kannalta erittäin ansiokas Karl Ernst von Baer (1792–1876), jonka basreliefi paljastettiin Tarton yliopiston luonnontieteiden talossa 17. syyskuuta 1982. Eräänä Venäjän Maantieteellisen Seuran perustajista (1845), mahdollisesti myös sen pe-

rustamisen alullepanijana ja ajoittain seuran kansatieteellisen osaston johtajana (1845–1848, 1859–1860) Baer järjesti maantieteellisiä tutkimuksia Venäjällä ja osallistui itse henkilökohtaisesti vähintään 15 tutkimusmatkaan. Niiden alueellinen laajuus oli merkittävää: Novaja Zemljasta ja Lapista Kaspianmereen ja Transkaukasiaan asti. Matkat olivat virallisesti biologia-aiheisia, mutta käytännössä kaikki ne osoittautuivat monipuolisiksi yhdysmatkoiksi, koska Baeria kiinnostivat biologisien ongelmien ohella myös geologia, historia, talous- ja kansatiede. Kaikki matkat olivat kovin menestyksellisiä. Niinpä jo ensimmäisen matkan (1837) aikaansaannosta oli se, että Novaja Zemlja osoittautui Ural-vuoriston pohjoisimmaksi jatkoksi.

Samanaikaisesti Baerin ensimmäisen matkan kanssa oli toinenkin tutkimusmatka, jonka järjesti äsken Tarton yliopiston päättänyt ja Pietarin kasvitarhassa työhön ryhtynyt 21-vuotias Alexander Schrenck (1816–1876). Matka suuntautui Nenetsian tundroihin ja Pohjois-Uraliin. Soolomatkan kaksiosainen tieteellinen selostos ilmestyi vuosina 1848 ja 1864 Tartossa (silloin Dorpat). Kirjan täydellinen nimike on *Reise nach dem Nordosten des europäischen Russlands, durch die Tundren der Samojeden zum Arktischen Uralgebirge, auf Allerhöchsten Befehl für den Kaiserlichen Botanischen Garten zu St. Petersburg im Jahre 1837 ausgeführt von Alexander Gustav Schrenk*. Myöhemmin Schrenck tutki ystävänsä Tarton yliopiston geologin Wilhelm Böhtlingkin kanssa Suomea ja Lappia (1839) sekä Dzungariaa ja Kazahstanin aroja (1840–1844). Alexander Schrenck (myös Schrenk) toimi Tarton yliopistossa geologian dosenttina (1848–1853), oli Luonnontutkijain Seuran eräänä perustajista Tartossa (1853) sekä julkaisi kaunokirjallisia töitään (*Fabelbuch*, Leipzig 1868; *Romanzen und Balladen*, Leipzig 1870).

Myös hänen nuorempi veljensä Leopold Schrenck (1826–1894), myöhempi Pietarin akateemikko (1863) sekä antropologian ja kansatieteen museon johtaja (1879–1894), opiskeli Tarton yliopistossa luonnontieteitä (1844–1847) ja tuli samassa maisteriksi (1850).

Hänestäkin tuli kuuluisa tutkimusmatkailija. Elokuussa 1853 hän suuntautui Atlannin ja Tyynenmeren kautta Amurinmaalle ja Saha-linille, joita hän tutki kaksi ja puoli vuotta. Kerätyn aineiston parissa Schrenck työskenteli koko elämänsä vuodet. Hänen kookas neljäosainen perustutkimus *Reisen und Forschungen im Amurlande in den Jahren 1854–1856* ilmestyi Pietarissa vuosina 1859–1900. Leopold Schrenckin etnologisia töitä Amurinmaan kansoista käytetään nykyäänkin (ks. esim. Č. M. Taksami 1978). *Problème de l'ethnogénèse des Nivkhes. INTER-NORD* 15, 65–78).

Baer oli yhteistyössä Baltiasta polveutuneiden tutkimusmatkailijain ja merenkulkijain kanssa. Erittäin tiheät yhteydet hänellä olivat Tarton yliopiston kasvattiin (päättyi opintonsa 1837) Alexander Theodor von Middendorffiin (1815–1894). Vuonna 1840 he tekivät yhdessä suuren tutkimusmatkan Lappiin. Myöhemmin Middendorffista tuli tunnettu Pohjois- ja Keski-Aasian tutkija (matkat Siperiassa 1842–1845, Baraba-arolla 1870, Fergana-laaksossa 1878).

Johtavana akateemikkona Baer tuki ja avusti kaikin puolin Venäjän eri alueiden tutkimusta. A. J. Sjögrenin kanssa hän kirjoitti ohjeen M. A. Castrénille. Sjögrenin mukaan Castrénin oli tutkittava suomalais-ugrialaisten, samojedilaisten ja turkkilais-tataarilaisten kansojen kieliä sekä kerättävä kansanrunoutta, koska Baer halusi saada niiden kansojen antropologista aineistoa. Baeria kiinnosti hypoteettisen uralaltaalaisen kielikunnan ongelma. On säilynyt vihko, johon Baer rupesi keräämään aineistoa hakusanojen *finnischer Stamm* ja *türkischer Stamm* alle.

Tarton yliopiston ja Pietarin tiedeakatemi-an välillä olivat silloin tiheät yhteydet. Näin vuosina 1828–1894 akatemian 50:stä luonnontutkijasta 21 olivat Tarton yliopiston kasvatteja tai professoreja. Suuri osa akatemian kirjeenvaihtajajäsenistä oli myös tarttolaisia (ks. Tankler, H. (1982). *Tartu ülikooli kasvandikud – NSV Liidu Teaduste Akadeemia liikmed*. Tallinn: Valgus. 160 s.). Silloinen Tarton yliopisto antoi syvällisiä ja monipuolisia tietoja. Siksi käytettiin Pietarin Tiedeakatemian järjestämissä ja rahoittamissa yhdysmatkoissa eniten tämän yliopiston kasvatteja. Tutkimusmatkojen johtajia olivat useasti Tarton yliopistosta tulleet lääkärit. Olipa Baerkin lääkäri.

Tutkimusmatkojen perinne jatkuu. Erittäin harrastavat niitä biologit, mutta myös maantieteilijät ovat tehneet opinto- ja tutkimusmatkoja kaukaisiin alueisiin. Vuosina 1961–1981 järjestettiin kuusi nuorten eestiläisten tiedemiesten tutkimusmatkaa Kaukoitään ja Siperiaan, viimeinen niitä Tšuktšiaan. Kaikkiin niihin osallistuivat myös maantieteilijät. Tutkimustulokset ovat päässeet julkaistaviksi. Niiden rikket kirjottaja kannattaa jo Baerin aloittamia yhdysmatkoja uralilaisten ja altailaisten asuinalueille sekä yhteistyötä sikäläisten tutkimuslaitosten kanssa. Näin tulisi hyvää aineistoa vertailuun sekä uusien teorioiden laadintaan.

Muistot velvoittavat, sanoi Granö ja kirjoitti Eestissä valmiiksi *Altai*-kirjansa toisen osan sekä pani alulle Eestin luonnon- ja kaupunkimaisemien tutkimisen. Hän kirjoitti:

... maantiede täällä on havaittu keskeiseksi aineeksi. Laitokseni on saanut erikoisen 'Kotiseutututkimusosaston' (3 huonetta), jossa toimitetaan suurta 'Eesti' teosta, jonka pitäjäkertomukset tulevat olemaan jotenkin perinpohjaiset (lähetän sinulle eripainoksena ilmestyneen 'mallipitäjäkertomuksen', joka käsittelee Palamusen pitäjää), ne kun nojautuvat viime kesäsiin oppilasten tutkimuksiin. Ensi kesänä lähtee liuta nuoria miehiä aineksia keräämään Võrun ja Petserin läänien kuvausta varten. Eduskunta on ottanut menoarvion näitä varten 250 000 Eestimarkkaa. Ylioppilaat tulevat työskentelemään ryhmissä (joka ryhmässä 3 miestä: maantieteilijä-geologi, kasvi-eläintieteilijä, historioitsija-arkeologi) puolisoista kuukautta joka pitäjässä. Asianomaiset yliopiston opettajat käyvät töitä ohjaamassa ja toimeenpanevat toukokuussa erikoisia kursseja ekskursioineen stipendiaatteja varten. (Granö Tuomiselle 2. 2. 1922).

Sodanjälkeisten polvien opiskelijat ovat saaneet yliopiston opettajien johdolla tutkia Eestiä taukoamatta jo yli 35 vuotta. Nyt on uusia tietoja maisemista, taajamista ja talouselämästä. Ilmestyvät *Eesti Geograafia Seltsi Aastaraamat* (vuodesta 1957), yliopiston toimitusten sarjassa *Geograafia-alaseid töid* (vuodesta 1960), kotiseutututkimukset Eestin paikkakunnista ja hallintopiireistä (vuodesta 1964) ym. Lähivuosina valmistuneen Eestin maantieteen käsikirja (Latviassa ja Liettuassa sellaiset jo ovat).

Näin ollen perinteelliset kauko- ja lähitutkimukset jatkuvat sopusoinnissa.

OTT KURS